

Turci su sprečili da se u srpskim krajevima doživi Renesansa, humanizam i antički vaskrs, i da se kao posledica toga razvije i kod Srba individualizam, i duhovni i ekonomski, a samim tim i pripreme koje će izazvati Francusku revoluciju. Ekonomski i pravno Srbi su bili navikli na drugi način shvatanja svojine i poseda no što su apsolutni i određeni rimski pojmovi dopuštali; njihovo plemensko-zadružno-porodično shvatanje bilo je uvek socijalnije; njihov odnos prema turskom feudu nije bio čist odnos kmetova, ni pravno, pa ni faktično. Stolećima nije narod znao za pravi pojam rimske svojine, a ni njegovi gospodari, turski feudalci, nisu na zemlji bili apsolutni gospodari u rimskopravnom smislu.

Put srpskog čoveka do XIX veka bio je van evropskog okvira, prema njemu samostojan; a to se prenelo podosta i u XIX vek, i duhovno i socijalno. Duhovno Srbin nije osetio ni Cezara, ni Gaja, ni Virgila, nije doživeo ni Aristotela, ni Platona, a isto tako ni Sv. Tomu Akvinskog. Imao je svoje svece i svoje pravoslavlje, a ipak nije svojim narodnim obeležjem crkve demantovao ekumenski i univerzalni karakter hrišćanstva.

Na tim osnovama stvoren je istočni čovek beogradske životne orijentacije.

Pristajanje Hrvata i Slovenaca uz beogradsku životnu orijentaciju bilo je u znaku postepenog i laganog izlaženja iz bečko-peštanske orijentacije koja je gvozdanim obručom držala stegnutu narodnu revolucionarnu misao kod Hrvata (i Slovenaca). Misao i duh su pri tom bili većma zarobljeni no telo, koje je u političkoj borbi ipak poneku slobodu otelo. Po društvenom ustrojstvu sudbina hrvatskog naroda bila je skoro do polovine XIX veka u rukama velikog plemstva koje je bilo mađarsko po krvi i peštanskoj (ili sličnoj) mentalnoj pripadnosti, a hrvatsko po teritorijalnim posedima i privilegijama. Seljak hrvatski bio je pravi kmet i poneo je svoju potištenost otuda, iz tog ropskog odnosa. Njega nije pritiskao inoverac nego feudalni gospodar kršćanin. Svoju borbu, koja se tek u poznom XIX veku pretvorila za njega u narodni otpor, nije mogao da oživi u odsudnom krvavom sukobu sa tlačiteljem, kao što ju je istočni čovek oživeo u borbi sa dahijama. Sav život hrvatskog čoveka, zapadnog našeg čoveka, zbivao se pod katoličkim svodom, u periferijskom odrazu celog katoličko-evropskog, latinskog života, sa reformacijom i protivreformacijom.